

A temetőket általában csak a véletlen hozza a felszínre, mert a sírok mélyen fekszenek. Egyes helyeken szinte megszakítás nélkül folyik a temetők feltárása: Intercisaban vagy Sopianaeban. A temetőfeltárásokból származnak a legépebben megmaradt leletek. A hamvasztásos sírok kőurnái vagy a későbbi csontvázas temetkezések kő sírládái vagy téglából falazott sírjai a tárgyakat épségben megőrizték; néhány év óta Csákváron leletekben igen gazdag és történetileg fontos késő római temetőt tárnak fel. Pécsen a festett sírkamrák száma is gyarapodott egy nagyméretű, apszisos sírtemplommal és az alatta fekvő sírkamrával. A bennlévő, díszesen faragott márványszarkofág ugyan az idők folyamán elpusztult, szétérték, de a sírkamra bibliai tárgyú falfestményei fennmaradtak (Noé, Ádám—Éva, Dániel az oroszlánok barlangjában).

Megkezdődött a tartomány római útjainak felkutatása és feltérképezése is. Az útmaradvány nyom — töltés és kavicsozás — az intenzív mezőgazdasági művelés miatt már alig figyelhető meg. Az útvonalak megismerése azért fontos feladat, mert a tartománybelső római városainak, erődjének nevét sok esetben csak így lehet megállapítani, a településeket az antik forrásokkal azonosítani. Fennmaradt ugyanis két útikönyv a császárkor későbbi szakaszából. Ezek menetrendszerűen az egyes utakat és a mellettük fekvő városokat, valamint azok távolságát tüntették fel. Ha ismerjük a római útvonalakat, akkor a mérföldadatok segítségével a terepen az egyes településeket is meg lehet határozni, illetve az ismert leőhelyek közül többeket névvel azonosítani. A terepmunkák eredményeként elkészült Nyugat-Pannónia legfontosabb római útjának, a Borostyánkőútnak és a Szombathely és Győr közötti birodalmi útnak a feltérképezése.

Tóth Endre

Az egykori máramarosszigeti jogakadémiáról

A ma már nem működő jogakadémiák, egyben a református egyház, sőt Közép-Európa művelődéstörténetének is egyik kiemelkedő intézménye volt a máramarosszigeti akadémia, mely a hosszú történelmi múltra visszatekintő főiskolából fejlődött ki. Ez a főiskola nemcsak a jogtudományok, a kultúra terjesztésében játszott úttörő szerepet. 1848/49-ben olyan forradalmi egységbe tudta olvasztani a reformkor soknemzetiségű jogászait, hogy ez az egység — a vidék különös lokálpatrióta szemléletének körén túl — már az egész újjáalakuló társadalom közös érdekét szolgálta.

A város, abból az elvből kiindulva, hogy az egyház csak iskolával mondható közösségi testületnek, már 1524-ben „tanodát” állított fel, mely a protestáns egyház kezelésében volt. Történelme során minden felekezethez vagy nemzetiséghez tartozó diákok tanítottak benne. A szigeti tanoda szoros kapcsolatot tartott Kolozsvárral és összekötő kapocs volt Sárospatak felé is.

A XVI. század közepén már a társadalmi, sőt a politikai életben is érvényesült az iskola szelleme. *Szegedi Albert* „Diacon Schola Mester” 1569-ben ismét írásba foglalta az 1548-ban megalkotott „*Szigeti Statutum*”-ot, melyet azelőtt csak „hitván papirosnak” tekintettek. Egyébként 1548-ban a szigeti egyház törvénybe iktatta, hogy az egyházi szolgálatokat (tanítást is) mindenkor két egyén teljesítse, mely intézkedés majdnem napjainkig így volt.

Az alapítástól kezdve egy évszázadon át kizárólag a máramarosszigeti egyház tartotta fenn az iskolát. 1625-ben, a viski patriális szinódus határozata alapján építkezésbe kezdtek:

— „Szigeti uraim most ez egyúttal a közönséges pénzből építsék meg a Scholát. Ezután pedig a nemesség a hajdúsággal, és a város népe a sóvágókkal egyet értsenek mind az építésben, mind a fizetésben,” — mint az egyházmegyei levéltár „*Liber Ecclesiarum Marmaroseinsium, inceptus Anno Anni nostri Jezi Xti 1624. 4 réti, 14 levél*” tartalmazza. Ettől kezdve ún. diákiskola volt, tanítói között, a már említett Szegedi Alberten kívül olyan tudósokat találunk, mint pl. *Kézdi-Vásárhelyi Mózes*, később sárospataki tanár.

Az erdélyi fejedelmek jelentős mértékben támogatták a szigeti főiskolát pénzzel, gabona- és sójövedelemmel. A legjelentősebb ezek közül *I. Apafy Mihály* oklevele, melyben a szigeti iskola rektorainak évi 300, a tanulóknak 200 kőst rendelt kiadni 1671-ben. Külön jelentőséget kapott a főiskola a *Rákócziak* alatt, akik az óhitű papságtól felsőbb képesítést követeltek. Ezért a református főiskolán sok román és rutén lelkész szerezte meg a diplomáját. Ez az iskola „pedagógiai seminarium”-ában, tanítóképezédjében történt, ahová még Ugocsa és Szatmár megyék fiataljai is tanulni mentek.

Emeli az oktatás fontosságát, hogy a teológia és humán tárgyak mellett a „mathézist”, a reáltudományok tanítását is bevezették. A diákságot ez az oktatási rendszer fogékonyra tette az új, a haladó eszmék iránt, aminek következményeit mind a Rákóczi-szabadságharc, mind pedig az 1848/49-es polgári forradalom után viselni kellett.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát követően fokozatosan megvonták a sójavadalmakat, majd a Helytartótanács rendelkezésére, 1752-ben a megyei közpénztári segélyezést is. Ezekben az években a lehetősebb családok segítették az iskolát és ápolták a kritikai szellemet.

Az egyház és a megye érdekében 1756-ban a koronavárosok megbízottat küldöttek Bécsbe. Kovássy Mihály, „mint tanult és világot látott ember,” megyei esküdt kapta a megtisztelő megbízatást, hogy az udvari kancellárián, Csebi-Pogány András kíséretében, az egyházi és világi ügyeket „kívánt jó végre juttassa.” A régi feljegyzések tanúsága szerint az öt koronavárosi „reformata eklézsiák” útiköltségre, „a maga diurnumára és egyéb szükséges dolgokra” 342 Rhénes forintot adtak kezébe, mivelhogy „Agensnek és más nagy helyekre feles discretio kívántatik”. Kovássy Mihály olyan jól gazdálkodott, pedig három hónapot töltött Bécsben és Pozsonyban – hogy 20 Rh forintot még vissza is hozott a pénzből. – „Az ágenseket, secretariusokat, concipistákat, expeditorokat, íródeákokat becsülettel honorálta, sőt még *Cancellarius Nádasdy Uram Ő Exellentijának* 100 és bizonyos Matolainé asszonyomnak 10 teknősbékával kedveskedett, párját 51 krajcáron vásárolván.” Ne szépítsük a dolgot, ez bizony vesztegetés volt a cél érdekében.

Útját követően Kovássy Mihályt a máramarosszigeti egyház megválasztotta consistoriális jegyzőnek. Munkásságát az egyházi jegyzőkönyvek őrzik, amelyek 1739-től maradtak fenn. A régi egyházi jegyzőkönyvek 1757–1774. és az egyházi számadások az 1721–1835. éveket ölelik fel. (A szerző 1942/43. évi kijelentései és családi naplók adatai.)

A megyei és egyházi ügyek némileg javultak ugyan, de az iskolai ügyek terén sok probléma merült fel. Különösen az anyagi források hiánya, a só- és búzajavadalom megszüntetése vezetett oda, hogy 1780-ra az intézet vezetősége alig jutott évi 700 forint jövedelemhez. A Teleki, Székely, Kendeffy, Bethlen családok anyagi áldozata segítette át az iskolát a nehéz éveken.

Bár II. József 1773. évi látogatása több kedvezményt jelentett a megye számára, 1778-ban mégis német instruktorkat neveztek ki az iskolához. Azonban ők sem tudták megátolni az egészséges fejlődést. Sőt, a XVIII. század második felében láttak napvilágot azok a tudományos munkák, melyek a latin nyelvű oktatással szemben előrehaladást, a német egységesítéssel szemben pedig ellenállást jelentettek.

Gáti István főiskolai tanár ekkor írta meg korának az első, teljesen magyar nyelven készült, kiemelkedő természetrajzát. Van még egy kortörténeti jelentőségű munkája: „Második József a Maramarosi éhségben

A máramarosszigeti egykori jogakadémia épülete

mellyben az 1785. esztendőben kezdődött és 1787. végződött máramarosi éhségnek történetes megírásában, a második Nagy József kegyelmességét, háladatosán emlegeti, az éhségtől kiszabadított vármegyének képében Gáti István a 'Helvetziai Valláson levő Szigethi Ekklesiának Lelki Pásztora. Szigethen. Sz. Iván Havában 1792.'" A kilenc énekből álló eposzból megtudjuk, hogy avész leküzdésében a megye minden lakosa, így a tanárok is kivették részüket. Maga Gáti István is tevékenykedett ebben. II. József reformtörvényei iránt a megye értelmisége és nemessége fogékony volt, amit bizonyít az is, hogy halála után, a Martinovics-féle jakobinus összeesküvés számai Máramarosig is elvezettek.

Máramarosszigeten jelent meg továbbá 1786-ban *Szilágyi János* tanár könyve, az *első magyar nyelvű jogbölcséleti munka* („természeti vagy észjog, ius naturae”).

1797-től Lyceumnak nevezték a főiskolát, mely mindinkább a „modern” irányzatok hirdetőjévé vált. A központi támogatás megszüntetése, az iskola saját és magánosok erejéből történő fenntartása – mely egyben szellemi függetlenséget is jelentett – fokozatosan a politikai függetlenséget valló értelmiség gyűjtőhelyévé tette a liceumot.

1802-ben közadakozásból új épület alapjait vetették meg. *Breznay Pál*, a liceum igazgató professzora feljegyezte azoknak névsorát, akik adományaikkal a később megnyitott jogakadémia épületének felépítéséhez hozzájárultak: Telesi József 1200, Sziget közönsége 1200, Pogány Lajos 150, Pogány Gáspár és István, Vasady György, Kovássy Illés, Móricz Sámuel, Nagydíai Sámuel, Szathmári János, Hári Péter, Rác Péter 100–100 forintot, míg Máramaros, Bereg, Ugocsa, Szatmár megyék összesen 1000 forintot kitevő adománya volt az alap, amelyet az 1811. évi európai pénzkrisis megrendített ugyan, de további önzetlen adakozásokkal átvésztelték a nehéz éveket.

A törvénytanítói szék felállításának terve már 1826-ban felvetődött, véglegesen azonban csak 1836-ban valósulhatott meg. Az alapítványi összegből megvették Decsey Lajosnétól a Lyceum utcai házat, melyben tanári lakást is berendeztek.

A megnyitást megelőzően Máramaros megye 1835-ben és 1836-ban, közgyűlési határozattal, feliratot intézett a királyhoz, hogy a római és görög katolikus ifjak is tanulhassanak a református főiskolán. Akkor ezeknek az elveknek az érvényesítése valóban jelentős lépés volt a fejlődés útján. Az egyházak által fenntartott iskolák közötti vetélkedés – igen gyakran – nem a tudomány, hanem az osztályokat és nemzetiségeket megosztó, legtöbbször Bécsből irányított politikát szolgált, amely legkevésbé volt haladónak mondható. Éppen ezért kell kiemelkedőnek, sőt forradalminak nyilvánítanunk a máramarosszigeti jogakadémia működését, mely a szabadelvű jogelveken nevelkedett ifjúságot, a tanult elvek politikai megvalósítására vezette.

Ezekben az években – az előző évszázadokéhoz hasonlóan – a latin volt a jogi oktatás nyelve, latin és német a bíraskodásé. A latin nyelvet mindennél többre becsülő Kövy professzor két tanítványa és tisztelője, *gr. Buttler János* és *Pataky János*, a magyar nyelvű jogoktatást tűzte ki célul. A máramarosszigeti jogakadémia alapítóleveléből és megnyitása alkalmával, az 1837. július 1. és 2. napokon tartott avatóünnepségen elhangzott beszédek megörökítő jegyzőkönyvekből értjük meg, miért vált szabadelvűvé, majd forradalmivá ennek a vidéknek reformkori, soknemzetiségű ifjúsága.

A máramarosszigeti jogakadémia alapítójának, *gr. Buttler János*nak sorsa jól ismert *Mikszáth: Különös házasságából*. Ez egyben magyarázatot ad arra is, hogy az egri érsekség és az akadémia – hosszú ideig – miért álltak éles ellentétben egymással.

A Buttler család (mely Angliából származott el, és ott már a VIII. századtól neves férfiakat adott a történelemnek) több alapítvánnyal jeleskedett (Pesti Vakok Intézete, Magyar Játékszín, Sárospataki Kollégium). Amikor *gr. Vay Ábrahám* és *Nánásy András* felhívta Buttler János figyelmét a szigeti főiskolára, ő családjának hagyományait követte, és 16 666 forint 40 krajcár alapítványi tőkével 1836-ban létrehozta a „*törvénytanítói székét*”. Az alapító „magyar nyelven kívánta díszes alapítványát létesülni”, – mert a nemzet nagy része eddig nem értette a holt nyelven írt törvényeket, és most már elérkezettnek látta a reformokat.

„Beszédek, mellyek a M. Szigethi Ref. Lyceumban a Magyar-Törvény Tanítói Szék felállítására s abba. T. Pataky János úrnak ünnepélyes beigtatása alkalmával készültek Julius 1-ső napján 1837.” címszó alatt tartalmazza a jogakadémia megnyitásának jegyzőkönyve a jogoktatás úttörőinek gondolatát.

A jogi tanszék első tanára, Kövy professzor tanítványa, „*Pataky János hites ügyvéd, mint a nemzeti Lyceumban Törvény Tanító,*” – bemutatkozó beszédében eszmei programot adott. Fő feladatának tekintette a *törvénytudományok magyar nyelvű oktatását*. Hivatalosan először a történelmi Magyarországon. Érvélese szerint (ami napjaink közéleti-oktatásügyi vitáiban különösen érdekes) *a latint érteni kell, de nem okvetlenül beszélni*. „Nemzetünk álomkórságból felrázkódtatván, újra becsülni kezdi nemzetisége legszentebb zálogát”, hirdette a reformer jogtanár. Pataky János tanítói programja nemcsak pedagógiai, hanem politikai program is volt, melyet – örök érvényű bölcsességgel – legtöbbször a tanulói ifjúsághoz intézett beszéde befejező részében fejtett ki: „De mint minden állapotban, úgy a törvénytudásban is fő dolog a *tiszta erkölcs*. Nincs a társadalomnak veszedelmesebb tagja, mint a gonosz szívű törvénytudós. Itt helyén van az a hasonlatosság, hogy a gonosz szív mellett a tudomány olyan, mint a gyújtogató kezében a kanóc. Mutassátok meg, hogy ti a törvényben nem csak szemlélőleg, hanem *tettleg is haladni kívántok*.”

Szorosan kiegészítette ezeket a nemes elveket az a beszéd, melyet „*Szentpáli László, a szigeti reform. iskola Fő-Curatora*” mondott a megnyitáskor: „A nevelés adja meg mindenkinek az ösztönt, mely nemes

tettekre nógatja a férfiúi kort. *A tudományok táplálják a főt, általok fejlik ki az értelem, mely rabszolgájává teszi az Elemeket is.*"

Pataky „180 árkus jogát magyarázta”, és jogesetek ismertetésével tette színesebbé, tanulságosabbá előadásait. Gyakorló jogászokat nevelt. Hallgatói között „voltak más vallásúak, más nemzetiségűek is, de ezeket a fiatal embereket *vallási türelem és szabadság szeretetérzet* tekintetében senki nem múlta felül”.

A hatvan hallgató egyforma öltözetben: vörös selyem bélésű, bő ujjú zöld zekében, egyforma sarkantyús csizmában és sapkában jelent meg az ünnepélyes alkalmakkor. *Vizsgáik a nagyközönség előtt, nyilvánosan folytak, elért eredményeik mindenki előtt ismeretessé váltak.* 1847-ben ők kezdeményezték Szigeten a fiatal értelmiség összeismerkedését a polgársággal, a kereskedőkkel, a iparosokkal, és előharcosai lettek az emancipációnak. Jogi tanulmányaikat politikai síkon a fejlődés helyes irányában hasznosították.

Amilyen a tanár, olyan a tanítvány. A tanítványban pedig azok az elvek válnak tettevé, melyet professzora nemcsak tanít, hanem tettekkel is bizonyít. Példája ennek az a kinevezési okirat, melyet a „*Respublica*” 1849. június 30-án megjelent 12. száma tartalmaz: „Az országos törvényszékhez, az igazságügyi miniszter előterjesztésére, közbírául kinevezem *Pataki János* m. szigeti jogtanárt. Kelt. Pesten június 26. 1849. *Kossuth Lajos* Országos Kormányzó, *Vukovics Sebő* Igazságügyi miniszter.”

Pataki János, a jogi oktatás szünetében, a Teleki család ügyészi teendőit is ellátta. Tanári és nevelői tevékenysége olyan mély nyomokat hagyott tanítványaiban, hogy azok később is a legnagyobb tisztelettel emlékeztek vissza mesterükre. Így *Ármós Bálint*, volt debreceni ügyvéd, végrendeletében azzal emlékezett meg a máramarosszigeti jogakadémiáról, hogy „itt tanulta a törvényt, mégpedig igen kitűnő tanártól, Pataky Jánostól”.

A tanár és tanítványok forradalmi magatartása mellett nem lepődhetünk meg azon, hogy a Bach-korszak alatt évekre bezárták a jogakadémiát és négyosztályú algimnáziummá degradálták a liceumot is. Az akadémia tanári kara és Sziget városa mindent elkövetett, hogy az intézet működését tovább folytathassa. Az 1851. október 5-i gyűlés levelet intézett „a császári és királyi közoktatási magas ministeriumhoz” a liceum és jogakadémiai pártfogása érdekében. Azzal érveltek, hogy e vidéknek kell a jogakadémia, ezért engedélyezzék továbbra is a nyilvános oktatást. Ha ez nem volna lehetséges, úgy arra az áldozatra is hajlandók, hogy mint magánintézetet tartják fenn.

A kényszerű szünetelés után – amelyet nem a passzivitás jellemezett – az 1869/70. tanévvel folytathatta működését a jogi kar. Alakulásakor két esztendő volt a tanfolyam, új korszakában, a királyi jogakadémiákkal egyező szervezettel és három, majd négy évfolyammal működött. Az akadémia mellett 1876. február 15-ig – külön szabályrendelet alapján – egy „bírói államvizsgáló bizottság” is működött, mely fennállása alatt összesen 91 fiatal jogászt képesített.

A jogakadémia történetével szorosan összefügg a XIX. század utolsó negyedében alapított szigeti *Szabad Lyceum* tevékenysége. Az 1847-es példából kiindulva a város értelmisége, főleg a jogakadémia és tanítóképző tanárai azért alapították ezt a társadalmi szervezetet, hogy vasárnaponként az iparos munkásokat oktathassák. Nemcsak irodalmi, kulturális, hanem társadalmi kérdéseket is megbeszéltek. Így a helyi értelmiség és iparosság között szorosabb kapcsolat keletkezett, melynek eredménye a munkások 1906. évi sztrájkmegmozdulásaiban kamatozott.

A Szabad Lyceum és akadémia tanárai 1910-ben bátor hangú cikkben védték meg az „*új életért és új eszmékért rajongó Ady Endrét.*” A támadásokkal szemben azonosultak a költővel, mert „*hadat üzent a Mának és tüzes szóval harsogta a Holnap igéit.*”

Az első világháborút megelőző évben még teljes volt a jogakadémia tanári kara. Igazgató: dr. Papp Tibor, tanárok: dr. Bacsó Jenő, dr. Gergely György, dr. Kovássy Albert, dr. Lányi János, dr. Marton Géza (a római jog európai hírű tanára, Kossuth-díjas, akinek Farkasréten, Kodály Zoltán mellett van a díszsírhelye), dr. Papszász Károly, dr. Rác Béla, dr. Szilágyi Antal, míg a közegészségtant dr. Heller Jakab főorvos, a törvényszéki elmekórtant dr. Hegyi Mózes kórházi főorvos adta elő meghívott tanárként.

A világháború kitörését követően, 1915-ben, már csak négy jogtanár tanított a máramarosszigeti jogakadémián. A többiek és összesen 85 hallgató bevonult katonának (legtöbbször Przemysl erődjébe), s a megmaradt hallgatóknak valamennyi tantárgyat a négy tanár tanította.

A háború végén a jogakadémia Hódmezővásárhelyen, a református gimnázium épületében folytatta működését 1924-ig, amikor mint máramarosszigeti jogakadémia megszűnt. Tanárai közül néhányan a kecskeméti református jogakadémiához mentek át.

Ezekben a sorokban kívántam emléket állítani az akadémiát alapító *Buttler Jánosnak*, a haladás fátylóját magasra emelő *Pataky Jánosnak* és mindazoknak a jogakadémiai tanároknak és tanítványoknak, akik őt követték, eszméit megőrizték és tovább tanították.

Dr. Kovássy Zoltán